

Sukupuolen moninaisuus ja queer-näkökulmat

Lotta Kähkönen ja Jan Wickman

Tämä trans*teemanumero on SQS-lehden ensimmäinen laajempi trans*kysymyksiä käsittelevä kokonaisuus. Tämä on jopa hieman paradoksaalista, jos otetaan huomioon, miten keskeinen aihe trans* on alusta alkaen ollut queer-teoreettisissa keskusteluissa sukupuolesta. Tähden kera kirjoitettu trans* toimii sateenvarjoterminä, jolla viitataan laajaan kirjoon sukupuolen variaatioita ja identiteettejä. Erilaisia trans*termin alle mahtuvia yhteisöjä on paljon ja niiden määrä kasvaa jatkuvasti. Englanninkielisessä tutkimuksessa on vakiintunut termi ”transgender”, jota käytetään samaan tapaan sateenvarjokäsitteenä. Sillä viitataan sukupuolen variaatioiden ja identiteetin lisäksi sosiaaliseen liikkeeseen, joka ajaa jokaisen oikeutta määritellä omaksi koetun sukupuolen sosiaalinen ja laillinen status (vrt. Enke 2012, 18). Suomenkielisessä tekstissä edellä mainittu trans* toimii paremmin sateenvarjoterminä, sillä transgender viittaa meillä henkilöön, joka kokee sukupuolen kahtiajaon ongelmallisena, koska ei koe kumpaakaan sukupuolta omakseen. Transsukupuolisuus sen sijaan viittaa transmiehiin ja transnaisiin, jotka kokevat heille syntymässä määritellyn sukupuolen oman sukupuolikokemuksensa vastaiseksi ja pyrkivät korjaamaan ristiriidan niin, että voivat elää ja ilmentää omaksi kokemaansa sukupuolta. Uusia termejä ja käsitteitä tulee jatkuvasti lisää ja käytössä olevien määritelmät muuttuvat.

Yritykset määritellä ja rajata erilaisia sukupuolen kokemuksia ovat aina jostakin näkökulmasta ongelmallisia joko ulossulkevinä, rajoittavina tai

SQS
1-2/2013

|

Johdanto

Lotta
Kähkönen
&
Jan
Wickman

epämääräisinä. Termien muutokset ja keskustelut siitä, mitkä termit ovat missäkin yhteydessä sopivia aiheuttavat usein hämmennystä. Kriittiset keskustelut termeistä ja niiden määrittelystä ovat kuitenkin tärkeitä, sillä ne muistuttavat esimerkiksi materiaalisista ja kulttuurisista eroista.¹ Erot eri kieli- ja kulttuurialueiden välillä ja sosiaalisten hierarkioiden sisällä kertovat ilmiöiden ja nimitysten paikallisesta ainutlaatuisuudesta ja suhteista erityisiin kulttuuriin historioihin ja käytäntöihin. Muutokset terminologiassa ovat yhteydessä käynnissä oleviin epistemologisiin ja yhteiskunnallisiin murroksiin. Kieli ja käsitteet toimivat keskeisenä merkitysten neuvottelun paikkana olivatpa kyseessä sitten konkreettiset käytännöt tai teoreettiset, poliittiset ja eettiset keskustelut (Valentine 2007, 25).

Monitieteisen transtutkimuksen synty ja kehitys

Vaikka trans*aihe usein mielikuvissa liitetäänkin queer-tutkimukseen, yhteiskuntatieteellinen ja kulttuurintutkimuksellinen kiinnostus aiheeseen ei rajoitu 1990-luvun alussa syntyneeseen queer-näkökulmaan. Trans*ihmiset ja -ilmiöt ovat olleet näkyvästi esillä sukupuoliteoreettisissa pohdinnoissa siitä asti, kun tutkimus alkoi kyseenalaistaa perinteistä näkemystä sukupuolesta kaksijakoisena ja olemukseltaan biologisesti määräytyneenä ilmiönä, josta psyykkinen identiteetti juontuu ja jonka kulttuuriset ja sosiaaliset aspektit ovat vain biologisen ja psyykkisen ”totuuden” ilmauksia. Nykyaikaisen sukupuolentutkimuksen lähtökohdaksi muodostuneen jaon biologiseen ja psykososiaaliseen sukupuoleen (sex/gender) esittelivät ensin – jo 1950-luvulla – amerikkalaiset psykiatrit trans- ja intersukupuolisia koskevissa tutkimuksissaan (esim. Money 1955; Stoller 1968; kts. esim. Gill-Petersen 2014). Tämä jako omaksuttiin pian feministiseen

¹ Terminologiaan liittyvästä kriittisestä keskustelusta ks. esim. Halberstam 2005, 48; Currah 2006, 4–5; Valentine 2007, 27–28; Stryker 2008, 19.

tutkimukseen. Seuraavina vuosikymmeninä sukupuolen määrittelemistä kriittisesti tarkasteleva tutkimus korosti eri tavoin sukupuolen sosiaalista ja kulttuurista rakentuneisuutta, mutta aihealueen keskeisimmässä teoksissa käytettiin edelleen usein transsukupuolisuutta olennaisena esimerkkinä, kun haluttiin osoittaa sosiokulttuurisen sukupuolen suhteellinen riippumattomuus biologiasta (Garfinkel 1967, 118–140; Kessler & McKenna 1978; West & Zimmerman 1987).

Queer-teorian esiinmarssi 1990-luvun alussa vahvisti kiinnostusta trans*kysymyksiin entisestään. Muutamat queer-teorian keskeiset ajatukset ja käsitteet kuten binaarisuuksien kyseenalaistaminen ja sukupuolen performatiivisuus tuntuivat konkretisoituvan trans*käytännöissä ja -kokemuksissa. Trans*ihmiset koettiin erityisen kiinnostaviksi myös akateemista tutkimusta laajemmin. Uutta luotaavaksi koetun queer-teorian trans*aiheita korostavat näkökulmat olivat vuorovaikutuksessa trans*aktivismien kentän tiettyjen osien kanssa ja nämä radikalisoituivat ryhtyen kyseenalaistamaan transsukupuolisuuden medikalisoitua ja kaksijakoista sukupuolijärjestelmää (Bolin 1994; Hale 1998).² Näiden kiinnostusta herättävien diskurssien myötä trans*ihmisten näkyvyys lisääntyi huomattavasti myös valtavirran joukkotiedotusvälineissä ja populaarikulttuurissa; syntyikin

² Radikalisoitumisen taustalla on nähty AIDS-kriisi, joka myös homoliikkeessä nosti queer-aktivismien perinteisemmän lobbauspolitiikan vaihtoehdoksi (Stryker 2008, 132–134), Internetin suomat uudet keskustelun ja järjestäytymisen mahdollisuudet (Whittle 1998), muuttuvat asenteet kehon muokkaukseen ja muiden ryhmien kuten pro-sex feministien ja sadomasokistien yhtenevät vaatimukset kehollisesta autonomiasta (Califa 1997, 223–226) sekä muutokset sukupuolenkorjaushoitojen saatavuudessa Yhdysvalloissa (Bolin 1994, 463). Reaganin hallinto oli 1980-luvulla leikannut yliopistollisten, julkisten sukupuolenkorjausklonikoiden rahoitusta. Jäljelle jäivät yksityiset palveluntarjoajat, joiden kanssa asioitaessa transsukupuolisten ei tarvinnut hoidoissa mukautua yhtä tiukasti kuin ennen stereotyyppisiin sukupuolnormeihin ja dikotomiseen sukupuolijärjestelmään perustuviin kaikki-tai-ei-mitään vaihtoehtoihin. Tämä loi tilaa sukupuolen rajojen tutkimiseen ja haastamiseen.

eräänlainen trans*representaatioiden aalto (Denny 1996; Califia 1997). Näkyvät, queer-teoriaa soveltavat trans*aktivisti-intellektuellit kuten Kate Bornstein, Leslie Feinberg, Sandy Stone ja Susan Stryker keräsivät paljon huomiota Yhdysvalloissa, ja heidän teoksiaan siteerattiin ahkerasti sukupuolentutkimuksessa myös kansainvälisesti. Steven Whittle (2006, xii) puhuu brittityhteydessä jopa ”kulttuurisesta pakkomielleestä” trans*teemaan. Vuosituhannen vaihteen lähestymiseen ja suuriin muutoksiin suuntautuneessa ajan hengessä tutkimus, aktivismi ja media innoittivat toisiaan luoden uskoa siihen, että myös jäykkä kaksijakoinen sukupuolijärjestelmä oli haastettavissa, kenties jo säröilemässä.

Kaikki trans*ihmiset eivät kuitenkaan innostuneet roolista mahdollisen sukupuolivallankumouksen queerina etujoukkona, jonka jotkut kokivat ulkoapäin annetuksi normiksi, mittapuuksi, jolla queer- ja feministitutkijat arvioivat trans*ihmisiä. Lisäksi queer-diskurssi nähtiin käytännössä ongelmallisena, koska sen pelättiin vaarantavan sukupuolenkorjaushoitojen saatavuutta kyseenalaistamalla sitoutumisen mies- ja naiskategorioihin sekä provosoimalla lääkärikuntaa ja viranomaisia. 1990-lopulta lähtien tätä positiota artikuloivat erityisesti trans*identifioituvat tutkijat, jotka nostivat queer-teorian kieltä (laajassa merkityksessä) painottavan performatiivisuuden vastapainoksi kehollisten kokemusten analyysin (esim. Namaste 1996; Prosser 1998; Rubin 1998; Rubin 2003). Queer-ajatteluun nojauvien ja lääketieteen auktoriteettiin luottavien trans*positioiden vastakkainasettelu jakoi myös trans*yhteisöjä eri puolilla maailmaa, Suomi mukaan lukien (Roén 2001a; Wickman 2001). Ajoittain kiihkeäkin keskustelu tästä ristiriidasta niin queer-teoreetikoiden kuin feministisen tutkimuksen kanssa jatkui pitkään, mutta yhä enemmän on pyritty rakentamaan dialogisuutta näiden rajalinjojen yli (Heyes 2003; Wickman 2011; Elliott 2009; Elliott 2012).

Trans*tutkimuksen institutionalisoituminen

Vuosituhannevaihteen molemmin puolin järjestettiin kosolti trans*aiheisia työryhmiä kansainvälisissä tieteellisissä konferensseissa, mutta myös lukuisia kokonaan trans*kysymyksille omistettuja konferensseja. Konferensseissa kohtasivat usein trans*järjestöjen, kulttuurintutkimuksen, yhteiskuntatieteiden sekä lääketieteen edustajat. Järjestöjen ja eri tieteenalojen näkökulmien erot tulivat selkeästi esille ja kiihdyttivät keskusteluja. Tieteelliset lehdet julkaisivat trans*erikoisnumeroita, ja vähitellen ilmestyi aiheeseen keskittyviä antologioitakin. Näillä foorumeilla vahvistui erityisesti kulttuurintutkimuksen ja yhteiskuntatieteiden tutkijoiden keskuudessa käsitys, että trans*tutkimuksella on selkeästi omia kysymyksenasetteluja ja että se on samalla yleisesti merkittävää, minkä vuoksi se tulisi institutionalisoida omaksi itsenäiseksi sukupuolentutkimuksen alaksi naistutkimuksen, miestutkimuksen ja queer/LHB-tutkimuksen rinnalle.

Julkaistuista antologioista kenties ensimmäisenä ja selkeimmin pyrittiin tutkimuskentän rakentamiseen omaksi yhteiskuntatieteelliseksi alakseen brittisosiolegien Richard Ekins ja Dave King (1996) toimittamassa teoksessa *Blending Genders: Social Aspects of Cross-Dressing and Sex-Changing* (jonka nimen terminologia on eittämättä vanhentunutta). Käyttäen trans*käytännöistä termiä gender blending, sukupuolen sekoittaminen, toimittajat ryhmittelivät kirjan artikkelit viiteen teemaan, joista yhteiskuntatieteellinen trans*tutkimus heidän näkemyksensä mukaan koostuisi: (yksilön) kokemus sukupuolen sekoittamisesta (ss), ss:n sosiaalinen järjestäminen (=trans*yhteisöt), ss:n medikalisaatio, ss ja media, sekä ss ja sukupuolipolitiikka (gender politics). Ekinsin ja Kingin visiossa sosiologisen trans*tutkimuskentän määritteli siis empiirinen tutkimuskohde, jota voisi lähestyä erilaisista teoreettisista ja metodologisista tulokulmisista.

SQS
1–2/2013

III

Johdanto

Lotta
Kähkönen
&
Jan
Wickman

Vuosikymmen myöhemmin ilmestyi trans*tutkimuksen virstanpylväs *The Transgender Studies Reader* (2006), jonka toimittivat trans*aktivisti-tutkijoina tunnetuksi tulleet brittiläinen Stephen Whittle ja yhdysvaltalainen Susan Stryker. Esipuheessa ja johdantoartikkelissa he nimeävät trans*tutkimuksen jo itsenäiseksi tieteenalaksi (Whittle 2006, xi; Stryker 2006, 6). Antologiaan valitut tekstit on jaoteltu (lääke)tiedettä käsitteleviin, feministiseen teoretisointiin suhteutuviin, sukupuolta queerittaviin, minuutta ja identiteettiä pohtiviin, trans*maskuliinisuutta tarkasteleviin, kehollisuutta ja etiikkaa ajassa ja tilassa analysoiviin sekä niihin, jotka keskustelevat kansallisuudesta ja rodusta suhteessa sukupuoleen haastaen trans*tutkimuksessa usein hallitsevaa länsimaista lähtökohtaa. Kokoelmassa kohtaavat brittiläinen, alkujaan käytännön lääketieteellisiin sekä juridisiin kysymyksiin keskittynyt sekä amerikkalainen ja feministisiä ja queer-teoreettisia identiteetikysymyksiä pohtiva trans*tutkimus. Joukossa on toki kirjoittajia muistakin maista, pääasiassa englanninkielisistä.

Stryker (2006) summaa johdantoartikkelissaan trans*tutkimuskentästä jo usean vuoden ajan tekemäänsä kartoitusta. Hänelle trans*tutkimus on ennen kaikkea queer-teorialle analoginen ja rinnakkainen hanke, jonka lähtölaukauksia olivat Leslie Feinbergin (1992) trans*vapautusliikkeen ohjelmajulistus ja Sandy Stonen (1991) post-transseksuaalinen manifesti vastauksena trans*vihamielisille virtauksille feministisessä ajattelussa. Kuuluisassa artikkelissaan ”Transgender Studies: Queer Theory’s Evil Twin” (2004) hän luonnehtii trans*tutkimusta queer-tutkimuksen lähimmäksi perheenjäseneksi, joka kuitenkin aiheuttaa ristiriitaa pitämällä itsepäisesti esillä sukupuolta, kun queer-perheessä Strykerin (2004, 212) mukaan muutoin ollaan taipuvaisia paneutumaan seksuaalisuuden kerrontaan. Strykerin (2006) hahmottamassa trans*tutkimuksessa esiintyykin samoja teemoja ja kehityskulkuja kuin queer-tutkimuksessa; jakaahan se queer-tutkimuksen kanssa saman ajallisen ja historiallisen kontekstin lisäksi samoja metodologisia ja teoreettisia lähtökohtia sekä poliittisia

tavoitteita sukupuolen ja seksuaalisuuden normatiivisuuden kritiikissä ja erillisten identiteetikategorioiden haastamisessa.

Esimerkkinä trans*- ja queer-tutkimuskentillä rinnakkain esiintyvistä teemoista voidaan mainita myös itsekritiikki tutkimuskentän pitkään korostunutta länsimaihin keskittyvää näkökulmaa kohtaan. Norjalais-uusselantilainen trans*tutkija Katrina Roen (2001b) liitti kritiikin samaan ilmiöön queer-teoretisoinnissa. Viime vuosina tietoisuus länsimaisen näkökulman rajoitteista on syventynyt ja laajentunut. Monitieteinen trans*tutkimus pyrkii kiinnittämään entistä enemmän huomiota maantieteellisiin ja kansallisiin eroihin ja rajankäynteihin (ks. esim. Cotten 2011; Snorton & Haritaworn 2013; Shakhari 2013; Rosario 2013; Zabus 2014). Kuten Aizura et al. (2014) muistuttavat myös trans*tutkimuksen tehtävä on purkaa ja jäljittää kolonisaation ja rodullistamisen historiaa, jossa sukupuolta ja seksuaalisuutta on hyödynnetty muun muassa kolonisoitujen määrittelemisessä erilaisiksi ja toisiksi. Trans*tutkimuksen tulee tarkastella kriittisesti koloniaalisen projektin moninaisia ja globaaleja vaikutuksia nykyhetkessä, kyetä tunnistamaan miten se vaikuttaa tutkimuksen muodostumiseen ja institutionalisoitumiseen ja pohtia kriittisesti keskeisiin termeihin ja narratiiveihin kietoutuvia ideologioita käytäntöjä ja asenteita.

Queer-tutkimusta ja yllä esiteltyä trans*tutkimusta on vaikea erottaa selkeästi toisistaan myös siitä syystä, että molemmat pyrkivät haastamaan tieteenalojen välisiä rajanvetoja. Usein kehkeytymässä olevan alan ohjelmajulistuksissa on tarpeellistakin artikuloita yhteisiä piirteitä läheisten tutkimusalojen kanssa esimerkiksi yhteisten poliittisten tavoitteiden edistämiseksi. Toisinaan trans*tutkimuksen yhteydessä mainitaan myös töitä ja tutkijoita, jotka eivät välttämättä vastaakaan queer-tutkimuksen ydintä tai keskeisiä määritelmiä. Tämä kertoo trans*tutkimuksen queeristi epätarkoista ja avoimista rajoista. Queer- ja trans*tutkimuksen suhteita pohtiva Heather Love (2014, 174) näkee selkeimmän eron siinä,

SQS
1–2/2013

IV

Johdanto

Lotta
Kähkönen
&
Jan
Wickman

että trans*tutkimus pureutuu analyttisemmin kehoa ja materiaalisuutta koskeviin kysymyksiin. Lisäksi Loven mielestä (amerikkalaisen) queer-teorian juuret – etenkin kirjallisuudentutkimuksellisissa ja psykoanalyttisissä juonteissa – ovat vahvemmin jälkistrukturalistisessa ajattelun perinteessä ja humanistisiin tieteisiin sijoittuvassa monitieteisyydessä. Trans*tutkimuksella puolestaan on vahvempi sidos muun muassa etnografiaan, oikeustieteeseen ja lääketieteen historiaan. (Love 2014 174–175).

Näistä lähtökohdista kaikki trans*kokemuksiin, -ihmisiin ja -ilmiöihin keskittyvä tutkimus ei ole trans*tutkimusta. Stryker (2006,12) erottelee modernin trans*ilmiöiden tutkimuksen ja postmodernin, kriittisen trans*tutkimuksen. Vain jälkimmäiseen kuuluu hänen mukaansa tiedontuotanto trans*subjektin positiosta käsin, ei kuitenkaan muita positioita poissulkevasti (kts. myös myös Stryker 2006, 2; Stryker & Aizura, 2013, 2).

Oma tieteellinen seura ja lehti kuuluvat tutkimuskentän vakiinnuttamisen keskeisiin hankkeisiin. Lääketieteellistä transsukupuolisuuden tutkimuksen ja hoidon kenttää kokosi jo 1970-luvun lopulta lähtien kansainvälinen ammatillinen yhdistys, *The Harry Benjamin Gender Dysphoria Association*, *HBGDA*. Nykyisin yhdistys on nimeltään *The World Professional Association for Transgender Health, Inc., WPATH*, ja se tunnetaan parhaiten julkaisemistaan transsukupuolisuuden hoitosuosituksista (viimeisin, 7. versio: Coleman et al 2011). Yhdistys on myös julkaisut lehteä *International Journal of Transgenderism*, joka oli vuosina 1997–2002 yhdistyksen oma internetjulkaisu³ ja vuodesta 2005 lähtien Taylor and Francis/Routledgen kustantama, sekä elektronisena että painettuna ilmestyvä aikakausjulkaisu.

Yhdistyksestä ja lehdestä pyrittiin 1990-luvun lopussa tekemään trans-tutkimuskenttää laajemmin yhdistävää foorumia, joka liittäisi keskuste-

3 <http://www.iiav.nl/eazines/web/ijt/97-03/numbers/symposion/index-2.htm>
[haettu 2.12.2014]

luun myös yhteiskuntatieteet ja kulttuurintutkimuksen. Lääketieteen ja sitä usein kriittisesti tarkastelevan, sukupuolentutkimukseen liittyvän trans*tutkimuksen näkökulmia oli kuitenkin vaikea yhdistää.⁴ Lehteä ovatkin 2000-luvulla hallinneet lääketieteelliset ja trans*henkilöiden terveyteen ja hoitokäytäntöihin keskittyvät artikkelit. Kriittistä, esimerkiksi queer-näkökulmaa edustavia artikkeleita lehdessä näkyy melko harvoin.

Yleinen queer- ja sukupuolentutkimuksellinen innostus trans*kysymyksiin näytti laantuvan jossain määrin 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen loppupuolella, ja esimerkiksi intersukupuolisuus oli entistä useammin se empiirinen teema, jonka kautta kaksijakoista sukupuolinormia kyseenalaistettiin (Wickman 2011, 20–21). Notkahdus jäi suhteellisen lyhytaikaiseksi. Trans*tutkimukseen keskittyneet tutkijat ovat olleet aktiivisia, ja kentän institutionalisoimispyrkimykset ovat saaneet jälleen uutta vauhtia. Yhdysvalloissa alettiin tänä vuonna julkaista Paisley Currahin ja Susan Strykerin toimittamaa aikakausjulkaisua *Transgender Studies Quarterly*, ja Arizonan yliopistoon on perustettu trans*tutkimusryhmä (Stryker 2014). *Transgender Studies Quarterly* painottaa trans*tutkimusta lähtökohtaisesti monitieteisenä alana, jonka kiinnostuksen kohteena ovat niin eletyt ko-

4 Trans*medikalisaation kritiikki on pitkään ollut osa kulttuuri- ja yhteiskuntatieteellistä trans*tutkimusta. Esimerkiksi Raun, Bissenbakker Fredriksen ja Nebeling Petersen (2011, 3) näkevät transtutkimuksen syntyneen pääasiassa pyrkimyksestä riistää transsukupuolisuuden tutkimus psykiatrian ja lääketieteen asiantuntijoiden käsistä. Stryker (2006, 13–14) määrittelee lääketieteellisen tiedontuotannon pääasiassa trans*tutkimuksen kohteeksi. Merkittävä osa lääketieteen kentästä on vastaavasti sulkenut ulos kulttuuri- ja yhteiskuntatieteellistä trans*tutkimuksen saavutukset. 1990-luvulta lähtien kuitenkin myös monet lääketieteen edustajat ovat olleet valmiita kehittämään sukupuolenkorjaushoitoja joustavammiiksi. Viime vuosina jokunen lääkäri on jopa ammatilehdissä julkaistussa artikkelissa raportoinut perehdyttävänsä luokseen tulleita sukupuolenkorjauksen hakijoita Butlerin poststrukturalistiseen näkökulmaan saadakseen nämä harkitsemaan vaihtoehtoja täysimittaiselle sukupuolenkorjaukselle (Hakeem 2010).

kemukset kuin tavat representoida ja selittää kokemuksia ja identiteettejä. Tavoitteena on kritisoida normatiivista tietoa ja hallitsevia kulttuurisia käytäntöjä erityisesti sukupuoleen, seksuaalisuuteen ja identiteettiin liittyen (vrt. Stryker & Currah 2014, 4–5).

The Transgender Studies Reader 2 (2013) havainnollistaa viime vuosina tapahtunutta tutkimuksen teoreettista ja sisällöllistä moninaistumista. Kun seitsemän vuotta aikaisemmin julkaistu *The Transgender Studies Reader* keskittyy uuden antologian toimittajien, Strykerin ja Aizuran (2013, 3–4), mukaan esimerkiksi lääketieteellisten ja lakitieteellisten sukupuolen variaatioita patologisoivien diskurssien purkamiseen, kohdistaa toinen osa kriittisen katseen 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana rakentuneeseen trans*normatiivisuuteen, joka on etenkin yhdysvaltalaisessa kontekstissa syntynyt turvaamalla tietynlaisten transkehojen kansalaisuus toisten kustannuksella. Tällä Stryker ja Aizura viittaavat eri etnisyyksiä, rotuja ja yhteiskuntaluokkia edustavien trans*ihmisten epätasa-arvoisiin mahdollisuuksiin. Vaikka kakkososa pyrkii kritisoimaan myös trans*tutkimuksen valkoista, yhdysvaltalaista ja englanninkielistä luonnetta, saa pohjoisamerikkalainen geopolittinen konteksti edelleen eniten tilaa, kuten Iwo Nord (2014, 183) huomauttaa arvioissaan.

Tällä vuosikymmenellä trans*tutkimuksen kenttää on alettu vakiinnuttaa myös pohjoismaisella tasolla. Ennen tätä SQS-lehden numeroa on julkaistu trans*erikoisnumerot kolmessa pohjoismaisessa tieteellisessä lehdessä. *Graduate Journal of Social Science* -lehden numerossa 7:2 (2010) pohjoismaisen tutkimuskentän rakentamispyrkimys ilmaistaan jo otsikossa: *Transgender Studies and Theories: Building up a Field in a Nordic Context*. Yhtä poikkeusta lukuun ottamatta numeron artikkelit ovat kuitenkin vain ruotsalaisten tai ei-pohjoismaisten tutkijoiden käsialaa. Tanskalaisen sukupuolentutkimuslehden *Kvinder, Køn & Forskning* numerossa *Trans** (3–4/2011) toimittajat ilmaisevat myös selkeästi pohjoismaisen fokuksen:

”Tämä teemanumero keskittyy transtutkimukseen sellaisena kuin sitä tehdään Skandinaviassa juuri nyt” (Raun, Bissenbakker Frederiksen & Nebeling Petersen 2011, käännös Tanskan kielestä JW). Pohjoismaisessa HLBT/queer-tutkimuslehdessä *lambda nordicassa* (3–4/2013) julkaisutussa erikoisnumerossa *trans health (care)* ei erikseen korosteta numeron tai aineiston pohjoismaisuutta. Kukin näistä erikoisnumeroista liittyy pohjoismaiseen trans*aiheiseen konferenssiin tai seminaariin.

Tämä SQS-lehden teemanumero voidaan siis nähdä osana kasvavaa pohjoismaista trans*tutkimusta. Suomalaisessa kontekstissa numeromme ilmestyy tärkeänä ajankohtana, kun sekä trans*ihmisten että lesbojen ja homojen elämään vaikuttavaa lainsäädäntöä ollaan uudistamassa.

Suomalainen lainsäädäntö, trans*kokemusten moninaisuus ja tutkimuksen tarve

Suomessa 1990-luvulla laajentunut keskustelu trans*kysymyksistä vaikutti merkittävästi translain (563/2002: Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta) syntymiseen. Laki tuli voimaan vuoden 2003 alusta ja on osaltaan mahdollistanut sukupuolen korjaamisen omaa sukupuoli-ilmaisua vastaavaksi, korjaamiseen sisältyvän hoidon järjestämisen sekä sukupuolen laillisen vahvistamisen. Laki on havaittu monessa suhteessa puutteelliseksi, sillä se sisältää ehtoja, jotka polkevat trans*ihmisten oikeuksia. Voimassa oleva laki edellyttää, että henkilö on täysi-ikäinen, naimaton sekä steriloitu. Erityisesti lain ihmisoikeuksia rikkova vaatimus sterilisaatiosta on herättänyt parin viime vuoden aikana keskustelua. Sterilisointivaatimuksesta on vastikään luovuttu esimerkiksi Ruotsissa vuonna 2013 ankaran kritiikin jälkeen (Sveriges Riksdag 2013). Vaatimus katsottiin Ruotsia sitovien eurooppalaisten ihmisoikeussopimusten vastaiseksi, ja transsukupuoliset hakivat näihin vedoten valtiolta myös

SQS
1–2/2013

VI

Johdanto

Lotta
Kähkönen
&
Jan
Wickman

korvausta, kuten aiempien sterilointimääräysten uhreille oli myönnetty vuonna 1999. Oikeuskansleri kuitenkin hylkäsi vaateet kesäkuussa 2014 (Justitiekanslern 2014).

Suomen laki sivuuttaa myös hoidon järjestämiseen liittyviä kysymyksiä eikä ota huomioon ihmiselämän moninaisuutta. Hoitoa hakevien tarpeet ja toiveet ovat hyvin erilaisia. Kaikki eivät välttämättä halua käydä läpi koko hoitoprosessia siinä yhdenmukaistamiseen pakottavassa muodossa, jossa se nykyisellään toimii. Lakiuudistusta on valmisteltu jo jonkin aikaan. Sosiaali- ja terveysministeriön valmisteleva esitys lain uudistamiseksi koskee erityisesti sterilisaatiopakkoa ja naimattomuusvaatimusta (STM 2014). Syksyllä 2014 sekä kotimaiset että kansainväliset ihmisoikeusjärjestöt vetosivat pääministeriin, jotta ehdotus lakiuudistuksesta saataisiin käsiteltyä kuluvalle vaalikaudella.⁵

Lakimuutokset eivät ratkaise kaikkia trans*ihmisten jokapäiväisessä elämässä kohtaamia ongelmia. Trans*tukipalvelut tekevät tärkeää työtä arjen sujuvuuden edistämiseksi, mutta tarvitaan lisää keskustelua, jossa monet äänet ja näkökulmat kohtaavat. Suurin osa niiden äänistä, joiden elämään lait ja keskustelut kaikkein konkreettisimmin vaikuttavat, jäävät edelleen sivuutetuiksi.

Kokemusten moninaisuuden huomioiminen on erityisen tärkeä periaate trans*kysymyksiin liittyvässä tutkimuksessa. Käsitksemme ja tietomme sukupuolen moninaisuudesta ovat edelleen rajallisia suhteessa olemassa oleviin kokemusten kirjoon. Kysymys sukupuolesta ja erilaisista sukupuolen kokemuksista on muuttuva ja moninainen, eikä sitä voida lopullisesti ratkaista tai selvittää. Tarvitsemme lisää tietoa niin erilaisista kokemuksista kuin eri konteksteissa käytävistä keskusteluista. Samalla meidän tulee tar-

⁵ <https://www.amnesty.fi/vetoomukset/translakiuudistus-vaarassa/> [haettu 2.12.2014]

kastella kriittisesti sellaisia käytäntöjä ja tiedontuottamista, jotka ohittavat sukupuolen moninaisuuden ja pyrkivät ylläpitämään ajatusta sukupuolen kahtiajaosta vakaana. Tämä vaatii entistä kriittisempää tietoisuutta sukupuolen ja seksuaalisuuden käsitteellistämiseen liittyvän ajattelun rajoituksista ja itsestäänselvyyksistä.

Teemanumeron artikkelit ja puheenvuorot

Teemanumero sisältää valikoiman artikkeleita ja puheenvuoroja, jotka havainnollistavat keskustelujen, metodologioiden ja teoreettisten näkökulmien moninaisuutta tämänhetkessä trans*tutkimuksessa. Pervoskooppioion artikkeleissa analysoidaan erilaisia medioita ja diskursseja. Susanna Välimäen artikkeli analysoi *Boys Don't Cry* (1999) -elokuvan musiikkia. Elokuva on yksi ensimmäisistä transsukupuolisia vakavasti ja empaattisesti kuvaavista valtavirtaelokuvista. Tositapahtumiin perustuvan elokuvan visuaalista kerrontaa ja trans*identiteetin representaatioita on tutkittu niin feministisistä kuin queer- ja transtutkimuksellisista näkökulmista jo suhteellisen paljon, mutta elokuvamusiikin merkitys on jätetty huomiotta. Välimäki keskittyikin analyysissään elokuvan *kuuntelemiseen* ja musiikin merkitykseen erityisesti transsubjektiviteetin ilmaisussa. Luca Tainion artikkeli pohtii paradigmuutoksen mahdollisuutta lääketieteen perinteisesti hallitsemassa transsukupuolisuuden ja korjausprosessin määrittämisessä. Tainion aineistona toimivat kotimaiset keskustelut. Hän erittelee, millaisiin sukupuolinäkemyksiin keskustelut pohjautuvat ja miten vuonna 2004 määritelty transgender-diagnoosi vaikuttaa korjausprosessin sisällä. Emmi Vähäpassi tutkii artikkelissaan trans*ihmisten tuottaman ja heille suunnatun median kierrättämien kertomusten tapoja käsitellä kodin ja yhteisöön kuulumisen teemoja ja toimia vallitsevia näkemyksiä haastavana vastajulkisuutena. Vähäpassin analyysi pureutuu monitasoisen aineiston mahdollisuuksiin luoda tilaa monenlaisille sukupuolille.

Pervopeili-keskustelun puheenvuoroissa keskitytään erityisesti lapsiin ja nuoriin. Sukupuolivähemmistöjen tarinoita koulukokemuksista tutkiva Jukka Lehtonen tarttuu sukupuolivähemmistöön kohdistuvan tutkimuksen haasteisiin sekä yleisesti että oman tutkimuksensa kontekstissa. Pulmat liittyvät erityisesti termien ja käsitteiden käyttöön sekä aineiston tuottamiseen, valitsemiseen ja rajaamiseen. Lehtosen puheenvuoro tuo hyvin esille trans* tutkimuksen ytimessä olevat haasteet, jotka korostavat edellä jo mainittujakin tarpeita: tarvitaan lisää tietoa, mutta myös olemassa olevien ajattelutapojen kriittistä käsittelyä ja avaamista. Myös Maarit Huuskan puheenvuoro liittyy trans* tutkimuksen haasteisiin. Huuska pohtii kriittisesti terveysalan ja perhetyön näkemyksiä lasten sukupuolen moninaisuudesta ja haastaa joidenkin aiempien tutkimusten luotettavuuden.

Pervoperuutuspeilin kolumneissa Sade Kondelin purkaa transsukupuolisuuteen liitettyä sairausleimaa ja sen vaikutuksia hoitojärjestelmän ja julkisen terveydenhuollon sisällä. Sairausleiman purkaminen on ollut pitkään yksi keskeisimmistä trans*aktivismiin tavoitteista. Lääketieteelliset jaottelut ja diagnoosit vaikuttavat sitkeästi sairausleiman ylläpitämiseen. Tällä on kauaskantoiset vaikutukset sekä terveydenhuollon tarjoamaan hoitoprosessiin ja sen juridiseen määrittelyyn että hoitoprosessin läpikäyvien itsemäärittelyyn, toimijuuteen ja elämänlaatuun.

Teema, joka yhdistää kaikkia numerossa olevia puheenvuoroja, on oikeus oman kokemuksen mukaiseen sukupuoleen. Tämä oikeus on sukupuoleen kahtiajakoon vaivattomasti sopeutuville usein itsestäänselvyys, jota harvoin kyseenalaistetaan. Se, miten koemme sukupuolemme ja identifioidumme siihen, on monimutkainen asia; mitkään sukupuolen käsitykset ja määritelmät, joihin tukeudumme, eivät ole vakaita tai itsestään selviä.

SQS-lehti ja transerikoisnumeron toimittajat haluavat lämpimästi kiittää Tiina Miettistä luvasta käyttää tässä numerossa hänen piirroksiaan, joita

on aikaisemmin julkaistu suomalaisissa trans*julkaisuissa 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa.

Lähteet

- Aizura**, Aren, Trystan Cotten, Carsten Balzer/Carla LaGata, Marcia Ochoa & Salvador Vidal-Ortiz 2014: Introduction. *Transgender Studies Quarterly* 1:3, 309–319.
- Bolin**, Anne 1994: Transcending and Transgendering: Male to Female, Dichotomy and Diversity. Teoksessa Gilbert Herdt (toim.): *Third Sex, Third Gender: Beyond Sexual Dimorphism in Culture and History*. New York: Zone Books, 447–489.
- Califa**, Pat 1997: *Sex Changes: The Politics of Transgenderism*. San Francisco: Cleis Press.
- Coleman**, Eli et al 2011: Standards of Care for the Health of Transsexual, Transgender, and Gender-Nonconforming People, Version 7. *International Journal of Transgenderism* 13, 165–232. http://www.wpath.org/uploaded_files/140/files/IJT%20SOC,%20V7.pdf [haettu 27.11.2014]
- Cotten**, Trystan T. (toim.) 2011: *Transgender Migrations: The Bodies, Borders, and Politics of Transition*. New York: Routledge.
- Currah**, Paisley 2006: Gender Pluralisms and the Transgender Umbrella. Teoksessa Paisley Currah, Richard M. Juang & Shannon Price Minter (toim.): *Transgender Rights*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 3–31.
- Denny**, Dallas 1996: Vision 2001: A Gender Odyssey – Part IV. *AEGIS News Quarterly* 9, 1–6.
- Ekins**, Richard & Dave King 1996: *Blending Genders: Social Aspects of Cross-Dressing and Sex Changing*. London: Routledge.
- Elliott**, Patricia 2009: Engaging Trans Debates on Gender Variance: A Feminist Analysis. *Sexualities* 12:1, 5–32.
- Elliott**, Patricia 2012: *Debates in Transgender, Queer, and Feminist Theory: Contested Sites*. Burlington: Ashgate.
- Enke**, A. Finn 2012: Note on Terms and Concepts. Teoksessa Anne Enke (toim.): *Transfeminist Perspectives in and beyond Transgender and Gender Studies*. Philadelphia: Temple University Press, 16–20.

- Feinberg**, Leslie 1992: *Transgender Liberation: A Movement Whose Time Has Come*. New York: World View Forum.
- Garfinkel**, Harold 1967: Agnes. Teoksessa Harold Garfinkel: *Studies in Ethnomethodology*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 118–140.
- Gill-Petersen**, Julian 2014: The Technical Invention of Gender (Notes from Johns Hopkins). *Julian Gill-Petersen: Research Site and Blog*. <http://juliangillpetersen.wordpress.com/2014/01/13/the-technical-invention-of-gender-notes-from-johns-hopkins/> [haettu 27.11.2014]
- Hakeem**, Az 2010: Deconstructing Gender in Trans-Gender Identities. *Group Analysis* 43:2, 141–154.
- Halberstam**, Judith (Jack) 2005: *In a Queer Time and Place: Transgender Bodies, Subcultural Lives*. New York: New York University Press.
- Hale**, Jacob C. 1998: Consuming the Living, Dis(re)membering the Dead in the Butch/Ftm Borderlands. *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies* 4:2, 311–348.
- Heyes**, Cressida J. 2003: Feminist Solidarity after Queer Theory: The Case of Transgender. *Signs* 28:4, 1093–1120.
- Justitiekanslern 2014: *Skadeståndsanspråk mot staten med anledning av sterilisering enligt könstillhörighetslagen. Justitiekanslerns beslut*. <http://www.jk.se/Beslut/Skadestandsarenden/4243-13-40.aspx> [haettu 28.11.2014]
- Kessler**, Suzanne & Wendy McKenna 1978: *Gender: An Ethnomethodological Approach*. New York: John Wiley.
- Love**, Heather 2014: Queer. *Transgender Studies Quarterly* 1:1-2, 172–177.
- Money**, John 1955: Hermaphroditism, Gender and Precocity in Hyperadrenocorticism: Psychologic Findings. *Bulletin of the Johns Hopkins Hospital* 96, 253–264.
- Namaste**, Viviane 1996: Tragic Misreadings: Queer Theory's Erasure of Transgender Subjectivity. Teoksessa Brett Beemyn & Mickey Eliason (toim.): *Queer Studies: A Lesbian, Gay Bisexual and Transgendered Anthology*. New York: New York University Press, 183–203.
- Nord**, Iwo 2013: An Overall Success with Some Geopolitical Limitations. *Lambda Nordica* 18:3-4, 177–184.
- Prosser**, Jay 1998: *Second Skins: The Body Narratives of Transsexuality*. New York: Columbia University Press.
- Raun**, Tobias, M. Bissenbakker Frederiksen & Michael Nebeling Petersen 2011: Indledning. *Kvinder, Køn & Forskning* 3–4/2011, 3–13.
- Roen**, Katrina 2001a: “Either/Or” and “Both/Neither”: Discursive Tensions in Transgender Politics. *Signs* 27:2, 501–522.
- Roen**, Katrina 2001b: Transgender Theory and Embodiment: The Risk of Racial Marginalisation. *Journal of Gender Studies* 10:3, 253–263.
- Rosario**, Vernon A. 2013: Studs, Stems, and Fishy Boys: Adolescent Latino Gender Variance and the Slippery Diagnosis of Transsexuality. Teoksessa Chantal Zabus & David Coad (toim.): *Transgender Experience: Place, Ethnicity, and Visibility*, 51–67.
- Rubin**, Henry S. 1998: Phenomenology as Method in Trans Studies. *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies* 4:2, 263–281.
- Rubin**, Henry S. 2003: *Self-made Men: Identity and Embodiment among Transsexual Men*. Nashville: Vanderbilt University Press.
- Shakhsari**, Sima 2013: Shuttlng Between Bodies and Borders: Iranian Transsexual Refugees and the Politics of Rightful Killing. Teoksessa Susan Stryker & Aren Z. Aizura (toim.): *The Transgender Studies Reader* 2. New York & London: Routledge, 565–590.
- Snorton**, C. Riley & Jin Haritaworn 2013: Trans Necropolitics: A Transnational Reflection on Violence, Death, and the Trans of Color Afterlife. Teoksessa Susan Stryker & Aren Z. Aizura (toim.): *The Transgender Studies Reader* 2. New York & London: Routledge, 66–76.
- STM 2014: Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain muuttamisesta. Sosiaali- ja terveystieteiden työryhmän luonnos. http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=9763020&name=DLFE-31407.pdf [haettu 2.12.2012]
- Stoller**, Robert 1968: *Sex and Gender: On the Development of Masculinity and Femininity*. New York: Science House.
- Stone**, Sandy 1991. The Empire Strikes Back: A Posttranssexual Manifesto. Alunperin teoksessa Julia Epstein & Kristina Straub (toim.): *Body Guards: The Cultural Politics of Gender Ambiguity*. New York: Routledge, 248–279.
- Stryker**, Susan 2004. Transgender Studies: Queer Theory's Evil Twin. *GLQ* 10.2, 212–215.
- Stryker**, Susan 2006: (De)subjugated Knowledges: An Introduction to Transgender Studies. Teoksessa Susan Stryker & Stephen Whittle (toim.): *The Transgender Studies Reader*. New York & London: Routledge, 1–17.
- Stryker**, Susan 2008: *Transgender History*. Berkeley, CA: Seal press.
- Stryker**, Susan 2014. A History of Transgender Studies. Luento Södertörnin korkeakoulussa 18.9.2014.

- Stryker**, Susan & Aren Z. Aizura 2013: Introduction: Transgender Studies 2.0. Teoksessa Susan Stryker & Aren Z. Aizura (toim.): *The Transgender Studies Reader 2*. New York & London: Routledge, 1–11.
- Stryker**, Susan & Paisley Currah 2014: Introduction. *Transgender Studies Quarterly* 1:1-2, 1–17.
- Sveriges Riksdag 2013: *Betänkande 2012/13:SoU24 Upphävande av kravet på sterilisering för ändrad könstillhörighet*. <http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Utskottens-dokument/Betankanden/Arenden/201213/SoU24/> [haettu 28.11.2014]
- Valentine**, David 2007: *Imagining Transgender: An Ethnography of a Category*. Durham & London: Duke University Press.
- West**, Candace & Don H. Zimmerman 1987: Doing Gender. *Gender & Society* 1:2, 125–151.
- Whittle**, Steven 1998: The Trans-Cyberian Mail Way. *Social and Legal Studies* 7:3, 389–408.
- Whittle**, Steven 2006. Foreword. Teoksessa Susan Stryker & Stephen Whittle (toim.): *The Transgender Studies Reader*. New York & London: Routledge, xi–xvi.
- Wickman**, Jan 2001: *Transgender Politics: The Construction and Deconstruction of Binary Gender in the Finnish Transgender Community*. Turku: Åbo Akademi University Press.
- Wickman**, Jan 2011: Trans i queerdebatt – revolutionen som uteblev? *Kvinder, kjønn og forskning* 2011/3–4, 14–23.
- Zabus**, Chantal 2014: Trans Africa: Between Transgendered “Possession” and Transsexuality in South African Experiential Narratives. Teoksessa Chantal Zabus & David Coad (toim.): *Transgender Experience: Place, Ethnicity, and Visibility*, 153–169.

SQS
1–2/2013

X

Johdanto

Lotta
Kähkönen
&
Jan
Wickman